

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.111.66,008.8:332.1(477.61)

Зеленко О. О.

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

ОЦІНЮВАННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

У статті обґрунтовано доцільність формування нового комплексного показника стабільності економічних відносин як індикатора результативності впровадження соціального діалогу та накопиченого соціального капіталу. Запропоновано методичний підхід до розрахунку цього показника на регіональному рівні. На основі представленої методики визначено рівень стабільності економічних відносин у Луганській області протягом останніх трьох років.

Ключові слова: соціальний діалог, економічні відносини, комплексний показник, соціальний капітал, регіон.

Постановка проблеми. Доведено, що успішність діяльності учасників економічної діяльності залежить від багатьох як економічних, так і соціальних факторів. Сучасні тенденції соціалізації суспільства вимагають від власників бізнесу враховувати не тільки власні інтереси, але й інтереси найманих працівників, пересічного населення території, на якій вони здійснюють процес господарювання. Налагодження конструктивного соціального діалогу між владою, бізнесом та громадою є обов'язковою умовою для формування ефективних економічних відносин як всередині регіону, так й із зовнішніми суб'єктами господарювання.

Результат впровадження соціального діалогу в економічному середовищі – це накопичення соціального капіталу, який виявляється тільки у процесі взаємодії між учасниками економічної діяльності. Вперше чітко визначення цього поняття було запропоноване П'єром Бурдьє, французьким соціологом і філософом, який у своїй роботі «Форми капіталу» визначає соціальний капітал як сукупність реальних і потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства та визнання, іншими словами, з членством у групі [1, с. 190].

Дослідження природи виникнення та особливостей прояву соціального капіталу, який формується в економічному середовищі через впровадження соціального діалогу, передбачає його як якісне, так і кількісне вимірювання. Особливо актуальною проблемою сьогодення є саме кількісна оцінка цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом дослідженням соціального капіталу займаються багато науковців. Оцінити соціальний капітал спробували Ф. Фукуяма [2], Р. Патнем [3], К. Грутаерта та Т. Бастелара [4], досліджуючи проблему на макrorівні. Також варто відзначити роботи М. Дороніної та М. Нечепуренко [5], Ю. Дяченко [6], А. Кузьміна [7], які досліджували цю проблему на рівні окремих підприємств.

Сьогодні сформовані два основні, але протилежні підходи до його оцінки [8, с. 73]: 1) вимірювання рівня довіри населення до суспільних інститутів, зокрема до суб'єктів економічної діяльності, з якими вони вступають у певні відносини; 2) вимірювання дефіциту соціального

капіталу через рівень соціальної напруженості у суспільстві.

Деякі автори віддають перевагу першому варіанту оцінки, деякі – другому, хтось вибирає комбінацію обох підходів. Зокрема, К. Немашкало [9, с. 39] пропонує власний методичний підхід до оцінки функціонування соціального капіталу на макро-, мезо- та мікрорівнях, покладаючи в основу розрахунків як показники довіри, так і показники, що свідчать про наявність соціальної напруженості у суспільстві.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд публікацій зазначених та інших авторів свідчить про те, що більшість аналітиків розглядає проблему оцінки соціального капіталу не суто у площині економічних відносин, а як результат суспільних взаємовідносин на мікро-, мезо- та макrorівнях. Натомість існує потреба оцінювання соціального капіталу, який виникає як результат конструктивної взаємодії та налагодженого соціального діалогу саме в економічному середовищі. Особливий прояв цього явища найбільш цікавий на мезорівні, коли відбувається взаємодія між фізичними особами, приватними підприємствами, підприємствами, представниками влади. Всі зазначені обставини зумовили мету дослідження.

Мета статті полягає у формуванні комплексного показника оцінювання соціального капіталу, що генерується учасниками економічної діяльності в процесі їх комунікації на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема неоднозначності запропонованих методичних підходів до оцінювання соціального капіталу постала вже досить давно. Переглядаючи запропоновані варіанти оцінки, вважаємо, що для більшої об'єктивності слід віддати перевагу саме другому підходу, тобто визначенню рівня соціальної напруженості, в основу розрахунку якої покладається певний набір статистично зафіксованих показників, тоді як рівень довіри та його вимірювання перш за все залежать від суб'єктивної точки зору самого респондента, тобто людини, яка висловлює власну думку, а також від аналітика, який спочатку формує вибірку, а потім інтерпретує отримані результати опитування, знову ж таки керуючись власним суб'єктивним баченням ситуації.

Повертаючись до вибраного базового варіанта, тобто до визначення рівня соціальної напруженості, маємо зазначити, що тут також існують декілька підходів до його вимірювання, але насамперед визначимо, що означає сам термін «соціальна напруженість».

Отже, соціальна напруженість – це особливий стан фізичного та/або психічного дискомфорту однієї особи чи певної групи людей, викликаний впливом негативних факторів оточуючого середовища, який передбачає очікування несприятливих подій у майбутньому, а розвиток якого може спонукати до протидії, спрямованої проти джерела виникнення тих самих негативних факторів.

Досліджуючи феномен соціальної напруженості, В. Нагайцев та Е. Пустовалова зазначають, що соціальна напруженість – це явище, притаманне будь-якому соціальному середовищу [10, с. 210], воно завжди існує тією чи іншою мірою, а також має виражений регіональний характер прояву.

А. Пілько [11], підтверджуючи вищезазначену думку своїх колег, зазначає, що соціальна напруженість – це явище, притаманне соціальним системам, які перебувають у процесі трансформації, тому воно характерне для українського суспільства протягом всього часу незалежності нашої держави.

Заслужовує на увагу теорія М. Медвідя [12, с. 171], згідно з якою соціальна напруженість здійснює безпосередній вплив на фінансову безпеку регіону. Автор припускає, що залежно від рівня соціальної напруженості регіон може мати чотири стадії фінансової безпеки, такі як:

- нормальна (коли наявний рівень соціальної напруженості не несе ніякої загрози);
- ускладнена (коли виникають внутрішні чи зовнішні чинники негативного впливу, генеруючи потенційну загрозу для фінансової стабільності регіону);
- загострена (коли виникає реальна загроза втрати фінансової стабільності та прибутків через значне підвищення соціальної напруженості та реальної загрози виникнення протестів);
- екстремальна (коли починається згорання діяльності суб'єктів господарювання через масові протести та нанесення реальної шкоди мешканцям та навколишньому середовищу регіону).

Спроби розрахувати рівень соціальної напруженості по регіонах України останній раз здійснювалися у 2015 р. Тоді, згідно з даними проведених обстежень, фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень було представлено рейтинг, за яким найгірша ситуація спостерігалась у Луганській, Донецькій та Запорізькій областях. Перше місце станом на 2015 р. посідала Хмельницька область [13, с. 6]. Для порівняння, у 2013 р., згідно з розрахунками того самого інституту, найгірша ситуація була у Луганській, Донецькій, Дніпропетровській областях, а найкраща – у Тернопільській області.

Також у середині 2017 р. Інститутом соціології НАН України було проведено загальнонаціональне опитування «Соціальна напруженість та протестна активність» [14], за результатами якого експерти зробили висновок, що загальний рівень незадоволення найелементарнішими потребами складає майже 90%, що є неперечним фактором негативного впливу на рівень соціальної напруженості у суспільстві. Але останні дані – це дані опитування, де знову ж таки присутній високий ступінь суб'єктивності як самих респондентів, так і аналітиків.

Залежно від мети дослідження кожен науковець формує індикатор соціальної напруженості, покладаючи в основу різний набір показників. Незмінною залишається методика спеціалістів Національного інституту стратегічних досліджень НАН України, в основу якої покладене групування базових показників у такі чотири блоки: умови життя, рівень матеріальної забезпеченості, зайнятість та медико-географічна ситуація.

Більшість підходів до оцінки соціальної напруженості передбачає комплексне дослідження суспільного середовища, тобто за результатами дослідження можна зробити висновки про рівень соціального капіталу, накопиченого загалом в суспільстві, але не про його обсяг в економічному середовищі.

З метою вирішення поставленої проблеми пропонуємо із загальної кількості всіх можливих базових показників відібрати тільки ті, що репрезентують ситуацію безпосередньо в економічній сфері та демонструють особливості взаємодії учасників економічної діяльності. Як обмежувальний фактор виступає також методологія надання статистичної інформації, яка останнім часом суттєво видозмінена.

Дослідивши наявні джерела статистичних даних, можемо запропонувати перелік базових показників, що відобразатимуть реальну ситуацію в економічному середовищі регіону. Фактично визначатимемо стабільність економічних взаємовідносин з урахуванням наявного соціального діалогу між їх учасниками (табл. 1).

Для визначення рівня стабільності економічних відносин за запропонованою методикою вибрано Луганську область, яка останніми роками визнана найгіршою за рівнем соціальної напруженості серед регіонів України.

Для формування комплексного показника стабільності економічних відносин використаємо метод лінійної згортки, який передбачає такі дії.

1) Переклад фактичних показників до величин нормованих оцінок, які неможливо порівнювати між собою. За прямо пропорційної залежності простого показника від комплексного показника стабільності економічних відносин регіону нормована оцінка простого показника розраховується за такою формулою:

$$a_i = \frac{x^t - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (1)$$

де, a_i – нормована оцінка i -го простого показника;

x^t – фактичне значення i -го простого показника за певний проміжок часу t ;

x_{min} – мінімальне значення i -го простого показника протягом аналізованого періоду;

x_{max} – максимальне значення i -го простого показника протягом аналізованого періоду.

За зворотно пропорційної залежності простого показника від комплексного показника стабільності економічних відносин регіону нормована оцінка простого показника розраховується за такою формулою:

$$a_i = \frac{x_{max} - x^t}{x_{max} - x_{min}}. \quad (2)$$

2) Визначення вагового значення простого показника розраховується за такою формулою:

$$\gamma_i = \frac{R_i}{\sum_{i=1}^n R_i}, \quad (3)$$

де γ_i – вагове значення простого показника;

Таблиця 1
Розрахунок комплексного показника стабільності економічних відносин на засадах соціального діалогу для Луганської області, 2014-2016 рр.

№	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	R _i	γ _i	α _i			γ × α _i		
							2014 р.	2015 р.	2016 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	Рівень зайнятості населення, %	52	54,6	55,6	13	0,12381	0	0,722222	1	0	0,089418	0,12381
2	Коефіцієнт оборотності кадрів за звільненнями, % до середньоблікової кількості	34,9	30,8	25,8	10	0,095238	0	0,450549	1	0	0,042909	0,095238
3	Середньомісячна заробітна плата по відношенню до мінімальної заробітної плати, разів	2,8	2,5	2,9	1	0,009524	0,694672	0	1	0,006616	0	0,009524
4	Рівень вимушеної неповної зайнятості, % до кількості зайнятого населення	26,7	12,7	10,4	7	0,066667	0	0,858896	1	0	0,05726	0,066667
5	Кількість співробітників, охоплених трудовими договорами, тис. ос.	114,9	147,7	116,8	2	0,019048	0	1	0,057927	0	0,019048	0,001103
6	Динаміка кількості працівників економічно активних підприємств, яким не виплачена заробітна плата, % до загальної кількості працівників	37,5	32,1	14,8	3	0,028571	0	0,237885	1	0	0,006797	0,028571
7	Навантаження на 1 вільне робоче місце, ос.	101	140	23	4	0,038095	0,333333	0	1	0,012698	0	0,038095
8	Кількість звільнених з економічних причин, до загальної кількості безробітних, %	23,3	38,4	41,5	5	0,047619	1	0,17033	0	0,047619	0,008111	0
9	Доля працівників, що працюють в умовах, які не відповідають санітарно-епідеміологічним нормам	38%	39%	40%	6	0,057143	1	0,5	0	0,057143	0,028571	0
10	Коефіцієнт злочинності у галузі охорони праці (кількість правопорушень до загальної кількості населення)	0,000180	0,000090	0,000045	11	0,104762	0	0,667081	1	0	0,069885	0,104762
11	Середній розмір пенсії за інвалідністю від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання по відношенню до прожиткового мінімуму, %	88	92	87	12	0,114286	0,2	1	0	0,022857	0,114286	0
12	Частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, %	15,6	19,6	17,5	8	0,07619	1	0	0,525	0,07619	0	0,04
13	Безробітні 6 місяців і більше, % до загальної кількості населення працездатного віку (15-70 років)	1,6	10,6	10,5	14	0,133333	1	0	0,011111	0,133333	0	0,001481
14	Заборогованість населенню із заробітної плати, млн. грн.	364,6	506,8	412,3	9	0,085714	1	0	0,664557	0,085714	0	0,056962
					105			K _s		0,442171	0,486284	0,566214

Джерело: розраховано автором на підставі [15]

R_i – оцінка (ранг) i -го простого показника, що визначається експертним шляхом.

3) Розрахунок комплексного показника здійснюється за такою формулою:

$$K_s = \sum_{i=1}^n \gamma_i \times a_i, \quad (4)$$

де K_s – комплексний показник стабільності економічних відносин регіону.

До базових показників було включено 14 індикаторів. Здебільшого кількості це або відносні показники, що взяті безпосередньо з офіційних статистичних джерел; або коефіцієнти, які розраховані на основі офіційних даних статистики. Показники відібрані таким чином, щоб справді представити тільки економічні відносини між населенням регіону, його підприємницьким середовищем та регіональними органами влади.

Комплексний показник стабільності економічних відносин регіону приймає значення від 0 до 1; чим ближче значення показника до 1, тим стабільніше взаємовідносини між учасниками економічної діяльності, відповідно, тим більше соціальний капітал економічної системи регіону. Навпаки, чим ближче комплексний показник K_s до 0, тим напруженіше економічні взаємовідносини, відповідно, менше соціальний капітал, накопичений у регіоні. Отже, можна зробити такі висновки:

– якщо K_s приймає значення від 80 до 100%, регіон має високий ступінь стабільності економічних відносин та значний обсяг соціального капіталу, накопиченого в економічному середовищі;

– якщо K_s приймає значення в межах 60-80%, то існує достатній рівень стабільності економічних відносин та обсягу соціального капіталу, необхідного для здійснення економічної діяльності; але значення свідчить про латентну напруженість, яка ще не ідентифікується кількісно, але може бути визначена через соціопитування;

– якщо K_s перебуває в діапазоні 50-60%, це свідчить про задовільний рівень стабільності еко-

номічних відносин та про явну їх напруженість, яка переходить із латентного стану у стан виявленого розвитку та загострення ситуації; обсяг соціального капіталу в економічному середовищі є мінімальним;

– якщо K_s приймає значення 50% і нижче, це свідчить про відсутність стабільності взаємодії між учасниками економічної діяльності; соціальний капітал фактично відсутній.

Аналізуючи дані, отримані в результаті розрахунків по Луганській області, можемо зробити висновок, що за останні три роки ситуація, яка спостерігається у сфері економічних відносин між населенням, владою та бізнесом, є вкрай несприятливою. У 2014 та 2015 рр. варто говорити не про їх стабільність, а про високу напруженість; про це свідчать отримані показники: 0,442, або 44,2%, у 2014 р. та 0,436, або 43,6%, у 2015 р. Дещо краще склалася ситуація у 2016 р., коли K_s дорівнював 0,566, або 56,6%. Цій позитивній динаміці посприяло незначне покращення таких показників: зростання рівня зайнятості, зниження коефіцієнта оборотності кадрів за звільненими, збільшення співвідношення середньомісячної заробітної плати та мінімальної заробітної плати, скорочення рівня вимушеної неповної зайнятості.

Висновки. Запропонована методика оцінювання стабільності економічних відносин дає змогу досить об'єктивно проаналізувати ефективність впровадження соціального діалогу та нагромадження соціального капіталу в економічному середовищі. Сам методичний підхід дає змогу відстежити, які базові показники здійснюють ґрунтовний позитивний чи негативний вплив на комплексний індикатор K_s , звертаючи увагу учасників соціального діалогу в економічному середовищі на наявні позитивні і негативні тенденції, врахування яких дасть змогу нарощувати соціальний капітал та підвищувати ефективність економічної діяльності регіону.

Список використаних джерел:

1. Bourdieu P. *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. Soziale Ungleichheiten (Soziale Welt, Sonderheft 2)* / R. Kreckel Reinhard (ed.). Göttingen: Otto Schwartz & Co., 1983. P. 183-198.
2. Fukuyama F. *Social Capital and Civil society*. IMF Working Paper. International Monetary Fund, 2000. 18 p. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0074.pdf>.
3. Putnam R. *Making democracy work: civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1994. 280 p.
4. Grootaert C., Bastelaer T. *Understanding and measuring social capital: a synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative*. The World Bank. Washington: DC, 2001. 31 p.
5. Дороніна М. Управління економічними та соціальними процесами підприємства: монографія. Харків: вид-во ХДЕУ, 2002. 432 с.
6. Д'яченко Ю. Вплив соціального капіталу на розвиток персоналу промислових підприємств. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць*. № 21. Луганськ, 2009. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/49Dyach.htm.
7. Кузьмин А. Соціальний капітал в розвиваючихся організаціях. *Економічний простір*. 2008. № 16. С. 107-113.
8. Буркинський Б., Горячук В. Соціальний капітал: сутність, джерела і структура, оцінка. *Економіка України*. 2013. № 1(606). С. 67-81.
9. Немашкало К. Методичний підхід до оцінки функціонування соціального капіталу. *Science Rise. Економічні науки*. 2015. № 3(11). С. 39-43.
10. Нагайцев В., Пустовалова Е. Уровень соціальної напруженості і конфліктності в системі показателів соціального благополуччя населення регіону. *Известия Алтайского государственного университета*. 2010. № 2. Т. 2. С. 209-213.
11. Пілько А. Моделі аналізу соціальної напруженості та протестного потенціалу в територіальних системах регіону. URL: http://www.rusnauka.com/25_PNR_2013/Economics/8_144100.doc.htm.
12. Медвідь М. Вплив соціальної напруженості на фінансову безпеку регіону. *Право і безпека*. 2006. № 5'4. С. 170-173.
13. Яценко Л., Коломієць О., Ковязіна К. Ризикогенні фактори соціальної напруженості в Україні. 2015. 14 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/soc_naprzh-b1dbb.pdf.
14. Соціальна напруженість та протестна активність: погляд соціологів. 2017. 22 вересня. URL: <http://dif.org.ua/article/sotsialna-naprzhnist-ta-protestna-aktivnist-poglyad-sotsiologiv>.
15. Статистичний щорічник Луганської області за 2016 р. / за ред. Д. Протопопова. Северодонецьк: Головне управління статистики у Луганській області, 2017. 423 с.

Зеленко Е. А.

Восточноукраинский национальный университет
имени Владимира Даля

ОЦЕНКА СТАБИЛЬНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ВНЕДРЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА

Резюме

В статье обоснована целесообразность формирования нового комплексного показателя стабильности экономических отношений как индикатора результативности внедрения социального диалога и накопленного социального капитала. Предложен методический подход к расчету данного показателя на региональном уровне. На основе представленной методики определен уровень стабильности экономических отношений в Луганской области в течение последних трех лет.

Ключевые слова: социальный диалог, экономические отношения, комплексный показатель, социальный капитал, регион.

Zelenko O. O.

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

EVALUATION OF ECONOMIC RELATIONS STABILITY AS RESULTS OF SOCIAL DIALOGUE IMPLEMENTATION

Summary

It is substantiated the expediency of forming a new complex indicator of economic relations stability as an effectiveness indicator of social dialogue effective implementation and as indicator of accumulated social capital in the article. It is proposed a methodical approach for the calculation of this indicator at the regional level. On the basis of the presented methodic, the level of economic relations stability in the Lugansk region has been determined over the last three years.

Key words: social dialogue, economic relations, complex indicator, social capital, region.

УДК 332.1/330.3

Зінченко О. А.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ «ЗЕЛЕНОГО РЕГІОНУ»

У статті досліджена специфіка формування іміджу «зеленого регіону» в умовах поширення концепції «зеленої економіки». Структурована система іміджевих компонентів, проаналізований їх стан в умовах Придніпровського економічного регіону України. Виявлені проблеми, обґрунтовані пріоритети формування іміджу «зеленого регіону» на конкретній території.

Ключові слова: зелена економіка, зелений регіон, імідж, екологічна безпека, зелений туризм, рециклінг.

Постановка проблеми. В умовах реформування економіки та активізації інтеграційних процесів все більшої актуальності набуває імідж регіонів України. Саме імідж забезпечує умови, успішність та безконфліктність здійснення реформ соціальної та економічної спрямованості.

Регіональний імідж виконує значну кількість функцій, але центральною є функція узгодження економічних та соціальних інтересів. Невдало створений або негативний імідж є передумовою майбутніх конфліктів, підставою погіршення відносин довіри [1].

Нині вкрай популярною концепцією сталою розвитку є «зелена економіка», яка передбачає перегляд стандартів життя суспільства з метою збереження природного середовища, підвищення ефективності використання ресурсів, розвитку енергозберігаючих та екологічно небезпечних технологій. «Зелене виробництво» та «зелений спосіб життя» набули поширення як серед бізнесу, так і серед населення країн з розвинутою економікою. Ці підходи можуть бути поширені і на регіон, оскільки саме в межах територій формуються передумови сталого розвитку, формується

суспільна думка, реалізується взаємодія між соціальними групами, владою, бізнесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імідж як наукова категорія є дуже поширеним об'єктом дослідження, що цікавить представників як економічної думки, маркетингу, масових комунікацій, так і психології, демографії, соціології. Серед найбільш фундаментальних праць, які розкривають основи іміджології слід назвати роботи П. Бурдье [2], Ж.-Ф. Ліотара [3], М. Фуко [4], Ж. Коркюфа [5]. Ці автори досліджують історичні передумови формування іміджу країн, розглядають елементи та сутнісні характеристики іміджу територій, констатують зростаючу роль у різних сферах сучасного суспільства, а також розробляють методики формування іміджу в мінливому оточенні [6]. Тема іміджмейкінгу території має актуальний характері серед вітчизняних авторів. Так, можна виділити таких науковців, як М.В. Макаренко [7], Т.Л. Нагорняк [8], О.А. Семченко [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт з дослідження іміджу держави та регіонів, поза уваги залишаються прикладні питання